

Summary

***Prymich D. V. Right for Collective Negotiations and Collective Agreement in International Acts and Ukrainian Legislation.* — Article.**

The article is devoted to examination of the content of the right for collective negotiations and making of collective agreement. The general aim of international acts related to the right for collective negotiations and making of collective agreement is the assistance to actual recognition of the right for collective negotiations.

Keywords: right for collective negotiations, collective agreement, parties of collective agreement.

УДК 349.3:364(477)

Т. М. Тарасюк

ЗАКОНИ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

В ієрархії внутрішньодержавних джерел права соціального захисту закон посідає головне після Конституції місце. Це зумовлено принципом верховенства закону, властивим правовій державі, що самообмежує себе існуючими в ній законами, які виражають волю народу і яким зобов'язані підпорядковувати свою діяльність усі без винятку державні органи, підприємства, установи й організації, їх посадові особи та громадяни країни.

Закон є також гарантом демократії в країні. Він покликаний забезпечувати ефективно діючі засоби й механізми, що стоять на сторожі демократичних принципів, форм та інститутів. Надзвичайно важливим є й те, що за його допомогою створюється можливість забезпечення необхідного порядку реалізації демократичних інститутів і прав, введення для них найбільш доцільної з погляду інтересів суспільства процедури.

Законам взагалі та законам як джерелам права соціального захисту, зокрема, присвячено чимало публікацій. Найбільш фундаментальними з них можна вважати монографію М. Н. Марченко [1], статті В. Я. Бурака [2], П. Д. Пелипенко [3], Д. Коновалова [4].

Соціальні відносини є чи не найважливішою сферою громадянського суспільства, тому законодавче врегулювання цих відносин видається важливою темою наукового дослідження.

Метою даного дослідження є характеристика законів як джерел права соціального захисту, їх класифікація та визначення ступеня їх наукової розробки.

Джерела права соціального забезпечення класифікують за різними критеріями. При цьому кожен з видів джерел піддається поділу на окремі підвиди, що мають властиві їм ознаки та свої специфічні риси. Однак найзагальнішим все ж є поділ усіх джерел права соціального забезпечення на дві великі групи з огляду на відомий критерій — юридичну природу норм, що містяться в актах, які регулюють відносини з соціального забезпечення. Йдеться про акти договірної природи та нормативно-правові акти. Перші у праві соціального захисту в сучасних умовах життя відіграють дедалі важливішу роль і поширю-

ються все більше. Але все ж головними джерелами права соціального захисту України є нормативно-правові акти. І закони, як відомо, є їх найвищим і найважливішим видом.

Верховенство закону означає, насамперед, що головні і ключові відносини у сферах соціального захисту країни регулюються не простими правовими актами, а саме законами, через пріоритет яких у суспільному житті, у всіх його царинах, політичних інститутах втілюються високі правові засади, дух права. Тим самим забезпечуються реальність і непорушність прав і свобод людей, їх стабільний правовий статус, юридична захищеність в умовах справжньої демократії.

Серед законів України, якими врегульовані відносини соціального захисту, найвищу силу має Конституція України — Основний Закон нашої держави. Норми, що містяться в Конституції України, є головним джерелом всіх галузей права, в тому числі і права соціального захисту.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, проголосила Україну соціальною державою і серед інших прав закріпила основні права людини і громадянина в соціальній сфері. А саме, ст. 46 закріплює право громадян на соціальний захист [5]. Це право базується на загальних засадах діяльності соціальної держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Право на соціальний захист громадян включає в себе «право на забезпечення їх у разі втрати повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом».

Важливим є проголошення в Конституції України положення, за яким «пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом». Ця норма закріплена і в міжнародно-правових актах, в яких бере участь Україна.

Право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), права дитини (ст. 52) — всі ці права закріплені в другому розділі Конституції України. Таким чином, ми бачимо, що в Конституції України передбачено широке коло прав у сфері соціального захисту, перелік яких не є вичерпним.

Що важливо, ці права є невідчужуваними і непорушними. Жодна людина не може бути позбавлена своїх прав ні державним актом, ні будь-чиєю волею, незалежно від того, чи це воля однієї людини, чи групи людей, чи навіть більшості народу. І сама людина також не може їх комусь передати чи скасувати своїм власним бажанням. Непорушність цих прав означає, що вони не можуть бути скасовані при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22 Конституції України).

Реалізація прав людини і громадянина у сфері соціального захисту, закріплених в Конституції України, здійснюється на підставі законів, які врегульову-

ють відповідно інститути права соціального захисту, та законів, що стосуються інших галузей права, але містять положення щодо соціального захисту [3].

У юридичній літературі зустрічаються різні визначення закону як акта позитивного права. Так, П. М. Рабінович вважає, що закон — «це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади чи самого народу, що регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення і має вищу юридичну чинність відносно інших нормативно-правових актів» [6].

Закони завжди містять приписи загального, не персоніфікованого характеру, розраховані на багаторазове використання протягом тривалого часу. Це дає змогу внести елементи стабільності, стійкості, гарантованості, захищеності в повсякденному бутті людей. Як слушно зазначається в сучасній науковій літературі, дослідження умов, факторів і способів досягнення стабільності законів є актуальним завдяки наявній тенденції росту числа законів та підзаконних нормативно-правових актів з одночасним зниженням їхньої якості, неузгодженості, суперечливості та як наслідок — обмежений час дії, численні зміни й доповнення, що призводять до неефективності закону, підриває принцип його верховенства.

Оцінити ступінь стабільності закону можна за допомогою таких показників: міра відображення конституційних принципів; відповідність принципам і нормам міжнародного права; ступінь правової регламентації основних суспільних відносин; адекватність відображення цінностей, потреб та інтересів; відповідність вирішуваним завданням економічного, соціального й політичного розвитку; рівень якості закону; відсутність суперечностей з іншими законами; наявність прямої дії закону; ефективність дії закону тощо [7].

Безперечно, закони мають бути стабільними, щоб вони могли реалізовуватись. Водночас з розвитком та зміною суспільних відносин законодавство має оновлюватись, оскільки виникає потреба в усуненні суперечностей шляхом внесення змін і доповнень.

Зокрема, в праві соціального захисту, наша держава намагається, помітними кроками, досягнути соціальних показників, які б відповідали розвинутих, демократичним країнам Європи та світу.

Щоб уникнути суперечностей у чинному законодавстві, органічно й повно відбити всі істотні зв'язки нормативних приписів, необхідно надавати першочергової уваги конструюванню ієрархічних і горизонтальних зв'язків останніх на стадії їх проектування. Послідовне узгодження проєктованих норм із системою чинних норм права має важливе значення для попередження всіх видів колізій, служить передумовою створення несуперечливої системи законодавства.

Розмаїття законів, інтенсивна законотворча діяльність роблять актуальним розгляд питання про їх класифікацію. Ця проблема має велике теоретичне й практичне значення. У процесі класифікації законів установлюються й фіксуються закономірні зв'язки між різними групами (видами) законів у межах одного й того ж їх роду, створюються сприятливі умови для їх подальшого осмислення й удосконалення, а також усі необхідні передумови для більш

чіткого з'ясування місця й ролі кожного виду законів як джерела права в системно-ієрархічній структурі інших його джерел права.

Закони, які є джерелами права соціального захисту України, можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні закони регламентують сферу суспільних відносин з соціального захисту і поширюються на всіх громадян. Спеціальні ж регулюють професійну діяльність та соціальний захист, у тому числі пенсійне забезпечення, окремих категорій осіб: державних службовців, прокурорських працівників, суддів, наукових працівників, народних депутатів, журналістів тощо. Для забезпечення соціального захисту окремих категорій населення в Україні ухвалено спеціальні закони, якими визначено додаткові гарантії громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, інвалідам, ветеранам війни і праці, а також тим громадянам нашої держави, які стали жертвами політичних репресій.

У відповідності до законів України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист», «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» визначається статус цих осіб, умови надання відповідного соціального захисту, джерела фінансування, органи, що здійснюють соціальний захист, контроль та відповідальність у цій сфері.

Закони у сфері права соціального захисту України також можна класифікувати на конституційні та звичайні. Конституційні закони приймаються з питань, безпосередньо врегульованих Основним Законом і на його виконання. Всі інші закони називаються звичайними та мають об'єктом регулювання відносини соціального забезпечення, які не впливають безпосередньо із конституційних положень.

До конституційних законів належать акти, ухвалені передусім на виконання положень ст. 46 Конституції України. Це закони «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

У розвиток ст. 50 Конституції України, яка проголошує: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди», було прийнято Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру».

Звичайні закони можуть бути або повністю присвячені регулюванню відносин соціального забезпечення, як, наприклад, Закон України «Про формування фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення», або ж вони можуть стосуватися

іншої сфери, але містити окремі норми соціального забезпечення. Такими, зокрема, є закони «Про державну службу», «Про статус суддів», «Про наукову і науково-технічну діяльність» тощо.

Найважливішими законами конституційного права, що безпосередньо стосуються соціального забезпечення, є акти, що регулюють відносини загальнообов'язкового державного соціального страхування. Базовим законом тут безперечно вважаються Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 року. Це конституційний закон, прийнятий відповідно до положень ст. 46 Конституції України, яка визначає соціальне страхування як одну з гарантій права громадян на соціальний захист. Він є первинним та загальним щодо інших законів, які стосуються соціального страхування й конкретизують його положення. Такими законами є закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

У сфері права соціального захисту діє велика кількість законів. Однак для даної галузі права характерним є відсутність єдиного кодифікованого джерела, який би регулював весь комплекс суспільних відносин, що належать до предмета права соціального захисту.

З часу отримання незалежності соціальне законодавство України має помітні здобутки, які значною мірою наблизили його до стандартів Європейського Союзу. Це, передусім, стосується забезпечення масштабної реформи соціального страхування, якою, через низку законів, було закладено основи для адаптації організаційно-фінансових основ системи соціального захисту населення до умов ринкової економіки та громадянського суспільства.

Натомість законодавство з соціальних питань містить значну кількість неузгоджених між собою норм щодо соціального захисту окремих категорій громадян: ветеранів війни та праці, жертв політичних репресій, чорнобильців, інвалідів та інших, а також норм окремих законів щодо сімей з дітьми, малозабезпечених сімей.

Крім того, чіткої узгодженості потребують численні законодавчі акти із законами, що регулюють соціальні стандарти та надання соціальних послуг. Принциповим недоліком чинного законодавства є те, що значний масив норм правового регулювання соціальних відносин і досі встановлюється підзаконними нормативними актами, а не законами України. При цьому існують численні випадки суперечностей норм законодавчих та підзаконних актів, що суттєво порушує систему правового регулювання у сфері соціального захисту та конкретні права громадян.

Тому цілком обґрунтовано виникає необхідність у підведенні певних підсумків щодо розвитку законодавчого поля України у сфері соціального захисту населення, з тим, щоб критично переосмислити чинні норми, усунути суперечності і неузгодженості між ними. Безумовно, найбільш доцільним

шляхом правотворчості у цьому напрямі є кодифікація соціального законодавства.

Література

1. Марченко М. П. Источники права : учеб. пособие / М. П. Марченко. — М. : ТК Велі : Проспект, 2006. — 760 с.
2. Бурак В. До питання про джерела права соціального забезпечення // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Л., 2003. — Вип. 38. — С. 362–368.
3. Пилипенко П. Д. Законодавче регулювання відносин соціального забезпечення в Україні // Університетські наукові записи. — 2005. — № 1–2.
4. Коновалов Д. Пове у законодавстві з питань соціального розвитку // Юридичний журнал. — 2005. — № 3. — С. 31–33.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 71.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П. М. Рабінович. — К. : Атака, 2001.
7. Концепция стабильности закона. — М., 2000. — (Серия «Конфликт закона и общества»).

Анотація

Тарасюк Т. М. Закони як джерела права соціального захисту України. — Стаття.

Досліджено закони як джерела права соціального захисту, проведена їх класифікація та визначено ступень їх наукової розробки. Встановлено, що закони, які є джерелами права соціального захисту України, можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні закони поширюються на всіх громадян. Спеціальні ж регулюють професійну діяльність та соціальний захист окремих категорій осіб.

Ключові слова: закон, соціальний захист, загальні закони, спеціальні закони.

Аннотация

Тарасюк Т. М. Законы как источники права социальной защиты Украины. — Статья.

Исследованы законы как источники права социальной защиты, проведена их классификация и определена степень их научной разработки. Установлено, что законы, которые являются источниками права социальной защиты Украины, можно разделить на общие и специальные. Общие законы распространяются на всех граждан. Специальные же регулируют профессиональную деятельность и социальную защиту отдельных категорий лиц.

Ключевые слова: закон, социальная защита, общие законы, специальные законы.

Summary

Tarasiuk T. M. Laws as the Sources of Right for Social Defence of Ukraine. — Article.

Law as source of right for social defence, the classification of laws and decision of degree them scientific development are investigated. Laws which are the sources of right for social defence of Ukraine it is possible to divide into general and special. General acts spread on all citizens. The special regulate professional activity and social defence separate categories of persons.

Keywords: law, social defence, general acts, special acts.